

VRLO ZANIMLJIVO ZNANSTVENO ISTRAŽIVANJE O UDŽBENICIMA HRVATSKOGA JEZIKA U RAZREDNOJ NASTAVI

(Jadranka Nemeth-Jajić, *Udžbenici hrvatskoga jezika u razrednoj nastavi*, Redak, Split, 2007.)

S posebnom znatiželjom krenuo sam u čitanje, prosudbu i ocjenu knjige *Udžbenici hrvatskoga jezika u razrednoj nastavi*. U temelju stručne znatiželje je izazovnost razmatranja, promišljanja i istraživanja stručne i znanstvene problematike kojoj na hrvatskome jeziku nije još bila posvećena znanstvena knjiga.

Knjigu čine: *Uvod*, četiri poglavlja: *Udžbenik i nastava*, *Metodološki pristup istraživanju udžbenika*, *Kvantitativna i kvalitativna analiza i Pokazatelji usmjerenosti udžbenika na dijete*, te *Zaključci – neke smjernice za budućnost*, *Literatura*, *Prilozi* i *Bilješka o autorici*. Ukupno rukopis ima 250 stranica. Grafički je knjiga prekrasno priređena, što će sigurno pomoći preglednosti, čitljivosti i recepciji.

Uvod je obavijestan, prikladan upućivački tekst, u kojem autorica ponajprije obrazlaže „pojačano zanimanje za udžbeničku problematiku” koja se pojavljuje „u onim razdobljima u kojima društvene promjene pokreću i promjene u odgojno-obrazovnom sustavu, odnosno kada se škola nalazi na svojevrsnoj prekretnici”, a naše doba „obilježava supostojanje raznovrsnih koncepcija nastave i pluralizam metodičkih pristupa i sustava, koji čine koncepciju usporednih udžbenika za isti predmet”. Prikladno je istaknula da „od istraživanja postojećih udžbenika hrvatskoga jezika za niže razrede osnovne škole, provedenoga u ovome radu, očekujemo da pridonese uspostavljanju objektivnih mjerila za vrjednovanje udžbenika i smjernica za izradu kvalitetnih udžbenika hrvatskoga jezika na tom stupnju školovanja”. Jezgrovito i poticajno je obrazložila razloge nastanka svoje knjige i naznačila njezinu namjenu. Uz temeljnu namjenu mogu se lako prepoznati i široka očekivanja u što bez dvojbe uvjerava iznimno usustavljena istraživačka metodologija. Očito je ova knjiga ponajprije lijep dar studentima razredne nastave i hrvatskoga jezika i književnosti na filozof-

skim fakultetima u Hrvatskoj kao udžbenik za nastavni predmet Metodika hrvatskoga jezika, ali bit će zasigurno vrlo koristan priručnik učiteljima i profesorima hrvatskoga jezika u osnovnim školama te svima drugima koji se bave jezičnim i književnim odgojem i obrazovanjem, posebice autorima udžbenika. Dobro mi je poznato da je ova knjiga i očekivani plod dvadesetogodišnjega teorijskog i praktičnog bavljenja nastavom hrvatskoga jezika i književnosti na svim naobrazbenim stupnjevima, od osnovnoškolskoga do sveučilišnoga, i sustavnih studija lingvističke, pedagoške, didaktičke, metodičke i udžbeničke literature. U skladu s tim su i spomenuta velika očekivanja od knjige koja je svojevrsan udžbenik o udžbenicima hrvatskoga jezika u razrednoj nastavi.

U prvom poglavlju *Udžbenik i nastava* autorica je jezgrovito i razgovijetno odredila što je udžbenik, školska knjiga i priručnik na temelju interdisciplinarne literature, ali jasna su i originalna promišljanja i određenja. Iznoseći početnu tvrdnju da se „proučavatelji udžbeničke problematike slažu da je didaktičko-metodičko oblikovanje bitna odrednica udžbenika”, iznijansirano je naznačila važnost i obvezu „didaktičko-metodičkog oblikovanja” udžbenika, što se pokazuje u cijeloj knjizi. Udžbenik kao „stjecište (...) triju motrišta koja ulaze u složene odnose: znanstvenoga, didaktičko-metodičkoga i društvenog motrišta” potiče „zanimanje šire društvene zajednice i državnih tijela” koje je „uvjetovano (...) društvenom ulogom koja se pripisuje udžbenicima” jer je „moćno sredstvo utjecaja na mlade naraštaje”. Svrhovito ističe:

„Udžbenik utječe i na njega se utječe.”

Posebnu pozornost poklanja mogućnostima „podržavanja otvorenosti nastave za iskustveni svijet učenika”. O strukturi nastave i strukturi udžbenika odlučno je navela jednostavnu i neprijepornu tvrdnju:

„Glede odnosa između strukture nastavnog procesa i strukture udžbenika dvije su teorijske mogućnosti: jedna je da struktura udžbenika odražava strukturu nastavnog procesa, a druga je da ju ne odražava.”

Utvrđivanje načina „odražavanja metodičkih pristupa i sustava u udžbenicima hrvatskoga jezika za niže razrede osnovne škole” odredila je kao vrlo značajan istraživački cilj koji joj omogućuje zaključke o zastupljenosti moderne nastave hrvatskoga jezika (u tim udžbenicima). Raščlanjujući udžbenike s „motrišta metodičkih pristupa i sustava”, studiozno i elokventno je procjenjivala funkcionalni, interpretativni, komunikacijsko-stvaralački, procesni, problemsko-stvaralački, problemsko-recepcijski i integracijsko-korelacijski pristup te metodičke sustave: reproduktivni, eksplikativni, integracijsko-korelacijski, interpretativni, problemski, komunikacijski i tro-

dijelni sustav poticanja kritičkoga mišljenja. Ulogu autora udžbenika procijenila je kao iznimno važnu te je pripomenula da se od njih očekuje suradnički odnos:

„Pišući ili sastavljajući knjigu za učenika, udžbenik, autor se nalazi ne samo pred pitanjima informacijske dimenzije udžbenika i takva didaktičko-metodičkog oblikovanja kojim će potaknuti učenike na raznovrsne aktivnosti nego i pred pitanjem njegove interakcijske dimenzije, to jest uspostavljanja međuljudskog odnosa, a to znači pred pitanjem oblikovanja svojih uloga u udžbeniku”.

Autorica je svoju polazišnu tvrdnju o metodičkim pristupima i sustavima koji se različito odražavaju u analiziranim udžbenicima vrlo uspješno potkrijepila navodima iz značajnih izvora, ali istaknula je i svoja očekivanja koja su se kasnije pokazala točnima. S iznimnom pozornošću planira razmatranje uloge udžbenika u poticanju kritičkoga mišljenja i stvaralačkih mogućnosti učenika kojima je hrvatski materinski jezik, s jasnim pripomenama da „kritičko mišljenje nije povlastica starijih učenika”, pa odlučno zastupa stajališta o međuovisnosti kritičkoga i stvaralačkoga mišljenja te važnosti ozračja i stvaranju uvjeta koji pogoduju poticanju kritičkoga mišljenja i učeničkoga stvaralaštva. Pitanja i zadatke u udžbenicima apostrofira kao iznimne izazove za istraživače jer su „strukturni element u udžbeniku” s najviše mogućnosti za poticanje kritičkoga mišljenja i učeničkoga stvaralaštva premda ima i drugih vrlo značajnih sastavnica udžbenika, presudnih u ostvarivanju autorova „suradničkoga i partnerskog odnosa”. Izrijekom zagovara podjelu zadataka u udžbenicima s obzirom na njihovu usmjerenost na sadržaje ili učenika te potiče specifičnu pozornost mogućnostima približavanja jezičnih sadržaja učenicima mlađe školske (i životne) dobi. U ovome poglavlju izrazito su dojmive ilustracije jezgrovitih raščlanjivanja i odlučnih obrazlaganja. Razvidno je predstavljanje neovisnosti prosudbe i promidžba konzistentnosti u načinu prosuđivanja.

Jezgrovito, dobro usustavljeno te izrazito poticajno je drugo poglavlje pod naslovom *Metodološki pristup istraživanju udžbenika* u kojem se autorica ponajprije usmjeruje na određivanje istraživačkog problema, a zatim na cilj i zadatke istraživanja, sustav analize, istraživačke metode, način provedbe istraživanja, istraživačke uzorke i obradu podataka. Cijelo je ovo kratko poglavlje obilježila uzornim oblikovanjem i usklađivanjem istraživačkih zamisli. Kritičko uspoređivanje i promatranje udžbenika „kroz prizmu metodičkih pristupa i sustava” suptilno potkrijepljuje pretpostavkom o povezanosti nastave (metodičkih sustava) i koncepcije udžbenika te pretpostavkom o utjecaju koncepcije nastave na udžbenike, ali i udž-

benika na nastavu. Nedvojbeno tvrdi da današnjicu „obilježava raznovrsnost u koncepcijama nastave, odnosno raznovrsnost didaktičke ponude za organizaciju nastave, a u metodici predmetnoga područja pluralizam metodičkih pristupa i sustava pruža mogućnost izrade različitih tipova udžbenika za isti predmet”. Precizno je odredila istraživačke zadatke koji se odnose na „zajedničke kategorije za analizu udžbenika”, „potkategorije”, „analizu pojedinih udžbenika prema određenim potkategorijama”, „obilježja udžbenika u okviru metodičkih pristupa i sustava” i „aktivnu ulogu učenika, te koliko se i kako potiču kritičko mišljenje i učeničke stvaralačke mogućnosti”. Predvidjela je promatranje u udžbenicima: „strukture udžbenika”, „strukture udžbeničke jedinice”, „vrsta pitanja i zadataka”, „društveno-radnih nastavnih oblika na koje se u udžbeniku pozivaju učenici”, „dimenzioniranja sadržaja” i „uloge koje ostvaruju autori udžbenika”. Istaknula je da se u istraživanju udžbenika hrvatskoga jezika za niže razrede osnovne škole koristila „postupkom rada na dokumentaciji”, a primijenjena je „metoda analize sadržaja, metoda deskripcije i komparativna metoda”. Vrlo je zanimljivo izložen i obrazložen metodološki pristup istraživanju udžbenika hrvatskoga jezika uz obilje odlučnosti i čvrstih riječi koje svjedoče o autoričinu samopouzdanju i sukladnim ambicijama.

Najopsežnije je poglavlje *Kvantitativna i kvalitativna analiza* u kojem se nalazi mnoštvo novih podataka, što podrazumijeva iznimnu koncentraciju tijekom čitanja. Autorica je izrijezom pripomenula da se analizom željelo utvrditi kakvu nastavu hrvatskoga jezika promiču udžbenici koji su trenutačno u uporabi te koliko su usklađeni sa suvremenim koncepcijama nastave hrvatskoga jezika koja je usmjerena na učenika i razvoj njegova kritičkoga mišljenja te stvaralačkih mogućnosti. Nastojala je te neosporno uspjela utvrditi koliko se učeniku omogućuje aktivna uloga u nastavi hrvatskoga jezika, koliko se i kako posvećuje pozornost razvijanju kritičkoga mišljenja i učeničkih stvaralačkih mogućnosti te koliko su današnji udžbenici hrvatskoga jezika usmjereni na učenika. U okviru analize udžbenika hrvatskoga jezika i jezičnoga izražavanja sustavno se bavila strukturom udžbenika, strukturom udžbeničke jedinice, zadacima, društveno-radnim nastavnim oblicima, dimenzioniranjem sadržaja i ulogom autora udžbenika, a u analizi udžbenika književnosti najviše je pozornosti posvetila strukturi udžbenika, strukturi udžbeničke jedinice, pitanjima i zadacima, društveno-radnim nastavnim oblicima, dimenzioniranju sadržaja i ulozi autora udžbenika. Kvantitativna i kvalitativna analiza opsežnoga udžbeničkog uzorka s motrišta metodičkih pristupa i sustava vrlo uspješ-

no je provedena nakon teorijske obrazlozbe predmeta istraživanja. U Hrvatskoj nije bilo opsežnih i usustavljenih istraživanja udžbenika s motrišta metodičkih pristupa i sustava, pa je autorica uspostavila instrumente analize: „evidencijske liste” i „određene kategorije i potkategorije analize”. Originalan „izbor kategorija” za raščlambu utemeljen je na pretpostavci da su izabrane kategorije sukladne „udžbenicima kao predmetu i cilju istraživanja”. U sređivanju podataka dobivenih u kategorijama „pitanja i zadaci”, „društveno-radni nastavni oblici”, „dimenzioniranje sadržaja” i „uloga autora” svrhovito je porabila „statistički program SPSS 12.0.” Da bi ispitala moguće postojanje sličnosti udžbenika prema promatranim kategorijama, odlučila se za primjenu „neparametrijske korelacije (Kendall's Tau-b)”, što se pokazalo vrlo dobrim izborom. U istraživanju je porabljjen i „Friedmanov neparametrijski test” kojim su uspješno provjeravane razlike među ovisnim uzorcima. Cjelovito je ispitivanje napravljeno u skladu s najmodernijim istraživačkim koncepcijama, pa nema nikakvih dvojbi oko rezultata koje autorica s prikladnim samopouzdanjem predstavlja stručnoj i široj javnosti, jer ne treba zaboraviti da su udžbenici hrvatskoga jezika dio naše hrvatske svakodnevnice.

U kratkom poglavlju *Pokazatelji usmjerenosti udžbenika na dijete* vrlo jasno i sažeto je autorica predstavila rezultate do kojih je došla u istraživanju udžbenika hrvatskoga jezika u razrednoj nastavi „s motrišta metodičkih pristupa i sustava” koji „omogućuju isticanje primijenjenih postupaka koji udžbenik usmjeruju prema učeniku”. Posebice je sažela činjenice za integracijsko-korelacijski pristup, korelacijski, interpretativni, komunikacijsko-stvaralački, recepcijski, trodijelni sustav poticanja kritičkoga mišljenja te procesni pristup pisanju. Zaključila je na temelju dobivenih rezultata da većina raščlanjivanih udžbenika nudi učitelju zamišljeni model nastave hrvatskoga jezika, nastavu usmjerenu na sadržaj, odnosno nastavu „u kojoj dominantnu ulogu ima učitelj”, a „frontalni razgovor” je glavni oblik rada koji ističe poučavanje na prvo mjesto. Manjina udžbenika razgraničuje kompetencije udžbenika i kompetencije učitelja te usmjeruje nastavu prema učeniku. Uzorno je pokazala koliko usustavljeno istraživanje može biti dragocjeno i istinski izvor poticaja za stvaranje novih udžbenika. Zasiurno će rezultati tako usustavljena istraživanja zainteresirati potencijalne autore udžbenika hrvatskoga jezika, ali i ostalih autora udžbenika. U ovome poglavlju potpuno je jasno da su postavljeni ciljevi istraživanja – koji se ponajprije odnose na uspostavljanje objektivnih mjerila za vrjednovanje udžbenika i smjernica za izradbu udžbenika

hrvatskoga jezika za razrednu nastavu – ostvareni u cjelini, pa recenzent mora izreći čestitke i najljepše pohvale.

Zaključci – neke smjernice za budućnost vrlo je koristan sažetak o metodičkim pristupima i sustavima koji se vrlo „različito i u različitoj mjeri odražavaju u analiziranim udžbenicima, što pridonosi posebnosti i prepoznatljivosti pojedinih udžbenika”. Autorica zagovara udžbenik koji „prvenstveno treba biti knjiga namijenjena učenicima (...) pogotovo kada je riječ o učenicima mlađe školske dobi”, a koji će se možebitno najjasnije očitovati „u osjetnom smanjenju opsega metodičke opreme”. Premda ne želi previše pretpostavljati kakvi će udžbenici biti „za desetak, pa čak i za pet godina”, ipak je istaknula da bi to trebali biti udžbenici koji će više upućivati na sekundarne izvore i smanjiti „informativnost udžbenika, te razgraničiti kompetencije udžbenika i kompetencije učitelja, što će dovesti do napuštanja koncepcije izrade udžbenika prema koncepciji nastave, te se može pretpostaviti da će se metodički pristupi i sustavi u udžbenicima odražavati tek u tragovima”. Smatra da bi se udžbenici mogli „osloboditi i od 'metodicizma' u oblikovanju metodičke opreme, te ostavljati još više prostora učitelju u odabiru metoda, metodičkih pristupa i sustava”. Očekuje utjecaj medija te „elektronička izdanja udžbenika” koja „ne mogu biti tek knjiga prenesena u računalni oblik”. Svi su zaključci nezaobilazni prilozi za poboljšanje i neprekidnu modernizaciju udžbenika hrvatskoga jezika, ali i drugih hrvatskih udžbenika, na čemu autorici istinski treba zahvaliti jer je pokazala kako se rezultati znanstvenih istraživanja mogu primijeniti u praksi. Uvjerljive su njezine odmjerene tvrdnje, primjereno oterećene suvišnih riječi, dobro potkrijepljene jamstvima iz izravnih izvora.

U *Literaturi* se navodi dvjesto sedam (207) izvora. Vrlo je korisno priključivanje knjizi *Priloga* koji će zasigurno mnogima dobro doći kao izvor raznovrsnih podataka i poticaja te zanimljivi materijali potencijalnim istraživačima.

Nesvagađnja je ova knjiga pa je potrebno dodatno istaknuti da odražava spoznaje, ideje i tvrdnje koje neusporedivo manje počivaju na sintezama starijih istraživanja nego na izravnome znanstvenom istraživanju, utemeljenom na raznovrsnosti istraživačkih metoda, postupaka i sredstava u skupljanju neprijepornih potkrijepljenja za znanstvene zaključke. Ponuđena su odlična obrazloženja mogućnosti pripremanja bo-

ljih udžbenika nego što su postojeći. Uzorna usustavljenost metodologije, precizni istraživački ciljevi, razvidna svrha velike pozornosti mnoštvu izvora, nedvojbeni sigurnost u određivanju pojmova i prihvaćanju prikladnoga nazivlja, odlučnost u usmjerivanju na bogate izvore, pomnivo u izboru navoda koji odlično potkrjepljuju istraživačke nakane – sve to zaslužuje najljepše pohvale. Obvezatno treba istaknuti svježinu i jasnoću čvrstih zaključaka koje proizlaze iz specifičnoga oblikovanja skladnih rečenica u raspravljačkom lančanom slijedu. Neprijeporna je iznimno visoka usklađenost knjige s najvažnijim načelima modernoga predstavljanja znanstvenih istraživanja.

Knjiga *Udžbenici hrvatskoga jezika u razrednoj nastavi* predstavlja autoricu kao ambicioznu i afirmiranu znanstvenicu s neobično velikim znanjima, sposobnostima i umijećem za metodičko istraživanje. Neprekidno pokazuje umijeće raspravljanja i oblikovanja raspravljačkog teksta. Najljepše pohvale i najbolje ocjene izričem za sve zaključke o istraživačkoj problematici koji su izvrsni plodovi znanstvene pomnosti, preciznosti i pronicljivosti te istraživačkoga zanosa bez kojega sve ovo ne bi bilo toliko dobro. Preglednost, stupnjevitost i postupnost važna su obilježja ove knjige. Izvoran je znanstveni prinos hrvatskoj metodici hrvatskoga jezika, utemeljen na složenim istraživanjima vrlo izazovne znanstvene problematike. Brižljivo je koncipirana, a očita je konzistentnost u opisu rezultata istraživanja i nijansiranju zaključaka koji najbolje svjedoče o mogućnostima istraživanja udžbenika s motrišta metodičkih pristupa i sustava. Pouzdana su objektivna mjerila za prosudbu udžbenika i oblikovanje smjernica, što je posebice važno za izradbu novih i boljih udžbenika hrvatskoga jezika.

Nedvojbeno i neosporno se može zaključiti na temelju cjelovite rasčlambe i sustavne prosudbe knjige *Udžbenici hrvatskoga jezika u razrednoj nastavi* da je dr. sc. Jadranka Nemeth-Jajić napisala vrlo zanimljivu i odličnu knjigu, izvorno znanstveno djelo. Dragocjen je znanstveni prinos suvremenoj literaturi o udžbenicima, posebice udžbenicima hrvatskoga jezika u razrednoj nastavi.

Vlado Pandžić